

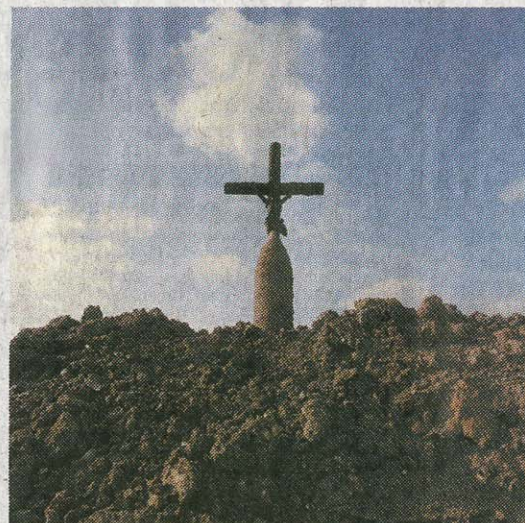
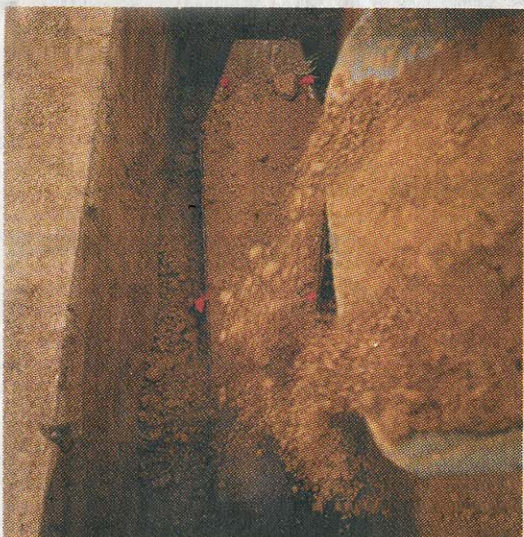
Wim van de Hulst speurt naar bunkers en tunnels, slagvelden en monumenten, 'menselijke afdrukken' van de Grote Oorlog. Hij fotografeerde, juli van dit jaar, de 'herbegravenis' van een tijdens de Eerste Wereldoorlog gesneuvelde Australische soldaat op het Courcellette Cemetery aan de Somme. Van de Hulst toont 'hoe die oorlog in het landschap vorm heeft gekregen', het door granaten en obussen omgewoeld abattoir.

door Paul Depondt

FOTO'S WIM VAN DE HULST

Villa misère

of naar het graf van de *poilu inconnu*, 'de onbekende soldaat', *mort pour la patrie*. Elk jaar komen ze nog, naar de kerkhoven rond Ieper, Verdun en aan de Somme. Van de Hulst 'surft' op het Internet, op zoek naar data en naar uren van hun bijeenkomsten, om dan – 'met veel terughoudendheid' – hun gezichten te fotograferen en met de veteranen te praten. Stokstijf aanhoren ze dan het Te Velde – *clairon, sonnez l'assaut!* Het is een vast ritueel. Dit jaar, op zondag 5 juli, werd op het Australische kerkhof Courcellette nabij het Franse plaatsje Albert bij de Somme Russell George Bosisto begraven, soldaat van het 27-ste infanterie-bataljon, 'killed in action, 4th august 1916'. Enkele Australische oudstrijders, gerimpelde gezichten maar nog kwiek, hebben hun medestrijder – een 21-jarige bakkersjongen, omgekomen op het slagveld – naar het graf begeleid, met papavers over de kist, 'rood als roest gespat' – zoals de Canadese legerarts John McCrae in 1915 schreef in het gedicht *Flanders Fields*.

'Wanneer je wat bladeren of zand wegkrabt', weet Van de Hulst, 'kun je er nog menselijke resten – schedels en beenderen – aantreffen.' Aarde, vlees en botten zijn op de slagvelden aan de Marne en de Somme, bij Ieper of Verdun door en door vermengd. De oorlog was een moloch die levens verslond. Van de Hulst heeft ooit het skelet van een soldaat gevonden, ergens naast de weg. Hij vertoogte de *mairie*, 'maar een jaar later lag het er nog'. Het toont aan 'hoe de Fransen met een dode *poilu* omgaan. Britten of Australiërs zijn helemaal anders.'

Als fotograaf is hij zeer terughoudend. Geen geroffel op de borst, geen heldendaden, geen ongezonde verzameldrift of nieuwsgierigheid. Toen hij opnieuw de beenderen aantroef, schreef hij weer een briefje. Wat hij fotografeert, registreert hij zonder franjes. 'Zoals het voor je opduikt, moet je het fotograferen. Het mag niet te mooi zijn.' Van de Hulst zet de lens op volle scherpte, werkt met lange belichtingstijden. Licht *tekent* – zoals op een etsplaat.

'Het is allemaal zeer arbeidsintensief', verontschuldigt hij zich. 'Nog tot 2014, of tot 2018 misschien, zal ik registreren en archiveren.' Sporen van de Grote Oorlog, herinneringen aan de honderdduizenden doden die er op de slagvelden 'voor het vaderland' zijn gevallen.

'Their name liveth, for evermore' Rudyard Kipling.

L *Le temps passe, le souvenir reste*, staat er op een steen op het oorlogskerkhof van het Vlaamse Dranouter, 'al gaat de tijd voorbij, de herinnering blijft'.

Duizenden en duizenden zeken en kruisen, root aan root tussen het gras in Vlaanderen en Frankrijk, herinneren aan 'de Grote Oorlog'. Ieper, Verdun en de Somme staan in het geheugen gegrift als 'de drieënheid van verschrikking'. Soldaten werden er als grashalmen bij rijen tegelijk neergemaaid. 'De dood van die vele duizenden', dichte Gwij Mandelinck – die veel over de frontstreek heeft geschreven, 'er-vaar je als het werk van een immense zeis in de klaver'.

De Nederlandse fotograaf Wim van de Hulst (40) fotografeert de overblijfselen van de Grande Guerre, de Eerste Wereldoorlog. Wat door de tijd en de erosie is uitgewist, omdat 'er roest en stof-overheen is gekomen', etst hij op het gevoelige fotopapier: de *abri's* van de frontsoldaten, sporen van de kazematten, de tunnels en de bunkers, de memorabele slagvelden en de oorlogsmonumenten.

Het zijn, zegt Van de Hulst, 'de menselijke afdrukken van die oorlog'. Hij wil in zijn foto's 'die oorlog tastbaar maken, op een archeologische en antropologische manier'.

'Het zit diep', vertelt hij. Al sinds zijn jeugd jaren fascineert het hem. Van de Hulst wil als het ware 'de oorlogsgebeurtenissen terughalen'; zijn foto's tonen 'hoe een oorlog in het landschap vorm heeft gekregen'.

Hij leest boeken, de *Brieven van een soldaat* van Eugène Lemer-

cier (aan het front van september 1914 tot 6 april 1915, 'sedert welken datum hij tot de vermisten heeft behoord'), klassiekers als *Im Westen nichts Neues* van Erich Maria Remarque en Robert Graves' *Goodbye to all that*. Van de Hulst verzamelt oude ansichtkaarten – van de *Service photographique de l'armée belge*, oorlogsspenningen, kruisjes en beeldjes, *souvenirs de tranchée* gemaakt van het koper van de granaten en de obussen.

'Het is verbijsterend wat er toen is gebeurd.' De Grote Oorlog was een slijtageslag in de slijmerige drab van de loopgraven, tussen torren, luizen en ratten, vier jaar patstelling van de Belgische kust tot aan de Frans-Zwitserse grens. In zijn film *Oh what a lovely War* laat Richard Attenborough zien hoe het was begonnen als een kermis, een Jan Klaassen-vertoning op een draaimolen: politiek touwtrekken op de wankele kaart van Europa. Maar het liep al snel uit op een *Materialschlacht*. De Eerste Wereldoorlog was een macabere en spuugmisselijke vertoning.

De *poilus*, de bemodderde baardige soldaten, de Tommy's en de Duitse *Frontschweinen*, 'de front-zwijnen', bivakkeerden in zompige kazematten in een door bomkraters gepokt landschap op slechts enkele meters van elkaar, 'op gehoorafstand'. Ze groeven zich in als mollen in tientallen kilometers gangen en tunnels, spelonken en alkoven. Sommige heuvels in oorlogsgebied zijn haast letterlijk 'gesloopt', uit het zicht verdwenen, door ingestorte of opgeblazen loopgraven en tun-

nels, door inslaande granaten.

De landschappen rond Ieper en Verdun of langs de Somme 'vertellen het verhaal van de Eerste Wereldoorlog'. Van de Hulst vouwt een Franse stafkaart open. Op zo'n gedetailleerde kaart is de Grote Oorlog moeilijk uit te wisen. Overal vind je nog sporen in het landschap, dat toen een door granaten en obussen omgewoeld abattoir was. Namen van steden en dorpen roepen de verschrikkingen op.

Met blauwe stippen heeft hij enkele tientallen plekken gemarkeerd, ingangen van tunnels. 'Er zijn er meer dan duizend, het is één grote gatenkaas.' Sommige tunnels zijn dichtgegooid of met traliewerk afgesloten. Samen met zijn vriendin Marion Rosendahl gaat hij in nog open maar vergeten tunnels, verscholen achter boschages en steengruis, op zoek naar de relikven van de oorlog.

'Het is er duister en gevaarlijk. Soms moet je je aan een touw laten zakken.' Bij een kruising zetten ze kaarsjes, 'om de weg terug te vinden', hun draad van Ariadne, en ze markeren de looproute met pijljes, 'om de grot weer uit te komen'. Het is meestal een zeer complex gangenstelsel, kilometerslang. 'We zijn een keer tot aan het eind van zo'n grot geweest, dat was anderhalf uur stappen.'

Sommige grotten 'zijn erg toegankelijk'. Er zijn auto's in gedumpt, je vindt er sporen van 'hexenrituelen'. Maar je treft er, na ruim tachtig jaar, ook nog oorlogsmeubilair aan: tafels en stoelen, Britsen. 'Soms staan er achtergebleven conservenblikjes op tafel. Of eetgerei.'

Op muren, pilasters en wanden hebben soldaten tekeningen ingekerfd, schedels, vagina's, kruisen. Het is 'de heraldiek van de oorlogsellende'. Er zijn ook onderaardse kapellen. 'Een Franse ploeg fotografeerde tweehonderd grotten met religieuze afbeeldingen.' Gipsen heiligenbeelden sierden de *abri's*. Hun onderkomens onder de grond hadden ook een naam: *Villa misère*.

Er hing overal een weë geur van rottend vlees, urine en poep, en kruit. De soldaten moesten worden ingeënt 'met dosissen als voor paarden' – in de woorden van een oudstrijder – waaraan sommigen zelfs stierven. Het eten was armzalig, het was er vochtig en koud. Maar de soldaten versierden hun 'villa misère' met macabere of scabreuze tekeningetjes, droevige herinneringen aan hun verblijf.

Voor haar in 1997 verschenen boek *De Grote Oorlog* interviewde de historica Sophie de Schaepe drijver – die zoals Van de Hulst 'die oorlog tastbaar wil maken' – de 103-jarige oudstrijder Omer Berckmans (1893-1996), infanterie-soldaat in het zesde linieregiment. Berckmans gaf op de vraag naar de stemming in de loopgraven het simpele antwoord: 'Ge deedt gij voort, nietwaar.' Ook Van de Hulst praat op herdenkingen en herbegravenissen met veteranen, 'nu het nog kan', met bijna 100-jarigen. 'De tijd dringt.' Straks kan niemand het nog vertellen.

Elk jaar nog trekken oudstrijders met hun vlaggen, achter een dorpsfanfare, met somber tromgeroffel, naar de laatste rustplaats van hun gesneuvelde kameraden